

нти). Імовірність формування відхилень у розвитку в критичні періоди найбільш висока. Ґрунтуючись на знаннях про терміни формування органів, можна робити висновки про розвиток вроджених вад у зв'язку з впливом на ембріон конкретних шкідливостей [5].

Важливим в таких випадках, з медичної точки зору, є забезпечення надання вагітним жінкам під час «критичних періодів ембріогенезу» у допологовому періоді - тимчасової непрацездатності, з метою попередження переривання вагітності та виникнення у зародка аномалій розвитку. На нашу думку, це положення повинно сприяти позитивному демографічному розвитку держави та бути юридично закріплено у вітчизняному законодавстві.

Висновок: порівняльний аналіз правових норм з охорони праці вагітних жінок, які передбачені нормативно-правовими актами МОП та ЄС, з національним трудовим законодавством України надав змогу зробити висновок про те, що у національному законодавстві враховано основні положення як Конвенцій МОП, так і законодавства ЄС. Однак деякі положення нормативно-правових актів МОП та ЄС не дістали відповідного закріплення у національному законодавстві. Запропоновані рекомендації можуть бути використані при розробці основних концептуальних підходів до правового регулювання праці жінок, які поєднують роботу з материнством.

Використані джерела:

1. Супрун О.В. Перспективи реформування трудового законодавства щодо праці жінок відповідно до проекту Трудового кодексу України // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи НБУ. – 2014. – № 1 (6). – С. 63–65.
2. Директива 90/269/ЄЕС Європейського Парламенту та Ради від 29 травня 1990 року про мінімум вимог до безпеки та гігієни праці при ручній обробці вантажів, внаслідок якої існує особливий ризик пошкодження хребта у працівника (четверта окрема Директива у рамках тлумачення статті 16(1) Директиви 89/391/ЄЕС).
3. Про затвердження переліку професійних захворювань: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662. [Електронний ресурс] Режим доступу – <http://megasite.in.ua/51897-kritichni-periodi-rozvitku-embriona.html>.

Лозінська Світлана Володимирівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВІДНОШЕННЯ ШЛЮБУ ТА ВЛАДИ ЧОЛОВІКА НАД ЖІНКОЮ У СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

На початку історії Стародавнього Риму досить міцно склався патріархальний лад в основі якого лежала моногамна сім'я з абсолютною владою глави сім'ї та яка об'єднувала всі елементи родини в одне ціле.

Початки волевиявлення щодо укладення шлюбу як основи сім'ї своїм корінням сягають римської правової традиції та охоплені міфологічним підґрунтям. Першим міфоісторичним фактом шлюбного волевиявлення, за давньоримським епосом, було "викрадення сабінянок". Традиція розповідає, що Ромул, з метою отримання дружин для римлян, запросив багатьох сабінян із сім'ями й організував викрадення сабіньських дівчат. Ображенні порушенням закону гостинності, сабіняни пішли на Рим війною. Але сабінянки вже встигли звикнути до своїх чоловіків і помирили ворогуючі сторони [1, с. 57].

Така форма встановлення шлюбних відносин збереглась в багатьох народів світу. Активна вольова роль належала нареченому, а пасивна – нареченій. Подібний спосіб укладення шлюбу мав місце в Київській Русі в дохристиянський період, зокрема серед найпоширеніших форм були: викрадення нареченої, купівля нареченої та приведення нареченої [2, с. 63]. Розрив

з традиційним оточенням майбутньої нареченої, при існуванні нових форм укладення шлюбу, зберігся в історичній пам'яті етносів у формі симуляції викрадення нареченої.

Суб'єктом волевиявлення у Давньому Римі при вступі у шлюб і по відношенню до зовнішнього світу впродовж усього життя був чоловік, якщо він мав статус особи *sui juris* (свого права). Натомість дружинна була об'єктом права чоловіка або іншого домовладки і мала статус особи *alieni juris* (чужого права). За сімейним становищем по відношенню до своїх дітей вона стала *loco sororis* (в якості сестри), а по відношенню чоловіка-домовладки – *filiae loco est* (в якості дочки).

Відомий юрист класичного періоду римського права Гай у знаменитому творі "Інституції" аналізує три форми, за якими укладався римський законний шлюб з владою чоловіка (*cum manu*): 1) *confarreatio*; 2) *coemptio*; 3) *usus* (Gai. Inst. 1. 110–113). Розглянемо ці форми дещо детальніше.

Перша форма характерна була для патриціїв, передбачала укладення шлюбу в релігійній формі в урочистому обряді, який здійснювався у присутності десяти свідків і *Pontifex Maximus* та полягав у присвяченні Юпітеру священнодійства з жертвопринесенням хліба з полби (*farreus panis, faris* – полба, сорт пшениці, звідки ритуал отримав відповідну назву - *confarreatio*). Обов'язковим при цьому є особиста присутність наречених, які куштували освячений хліб, підтверджуючи тим самим свою волю щодо вступу у шлюб. *Confarreatio* мала важливе значення у релігійному житті римської общини, оскільки вищими жерцями – фламїнами Юпітера, Марса і Квіріна – могли бути лише особи, народжені у шлюбі з таким обрядом. У I ст. н. е. знайти таких людей було досить складно, тому що ця форма поступово відмирала [3, с. 318; 4 с. 136]. Пізніше з'являються інші види та форми шлюбу, але форма *confarreatio* збережеться не тільки до часів Гая, але й до епохи християнізації права та становлення християнської форми шлюбу [5, с. 21].

Друга форма шлюбу *coemptio* походить від символічної купівлі дружини у її батька, іншого домовладки чи опікуна та здійснювалася у формі манципації (*per aes et libram*) так, що вона таким чином, ставала членом його родини. Обряд у цьому випадку відрізнявся по формі від манципації рабів в результаті чого становище дружини в сімействі уподібнюється не до рабського, а до статусу доньки (*filiae loco*). Відведення дружині такого місця, ще не означає її функціонального уподібнення до доньки, і тим більше як матері – сестрою своїм дітям, але виражає наділення її певними правами у відповідності до структури сімейства ("*placuit eam filiae iura nascisci*" – "встановлено, що вона отримує права доньки") [Gai., 1, 115].

При житті юриста Гая (2-га пол. II ст.) *coemptio* залишалась легальною формою емансипації жінки, яка могла фіктивно використати її для того, щоб позбутися небажаного опікуна або вийти з-під влади домовладки [Gai. Inst. 1. 113–115]. *Coemptio* здійснювалася в присутності п'яти свідків та вагаря з терезами, при цьому наречений проголошував відповідну формулу та передавав метал домовладки нареченої. Акту манципації передував обмін запитаннями між нареченими про згоду на укладення шлюбу, зокрема як зі сторони майбутнього чоловіка так і зі сторони майбутньої дружини. Окрім елементів звичайного договору купівлі-продажу, форма шлюбу *coemptio* передбачала обряд, який маючи елементи приватної угоди, носив юридичний характер [5, с. 21].

Історичне співвідношення цих двох форм шлюбу між собою є ще не до кінця з'ясованим: деякі вчені визнають, що *confarreatio* була поширена між патриціями, а *coemptio* виникла у плебеїв, колишніх латинів та інших категорій населення, які отримали за едиктом імператора Каракалли у 212 році статус римських громадян. Шлюб за формою *coemptio* відображав традиції середніх соціальних прошарків населення, частина яких належала до колишніх союзників республіканського Риму. Можливо, що в деякій мірі він відповідає *jus gentium*. Натомість *confarreatio* як форма шлюбу аристократії назавжди залишилася недоступною для плебеїв [6, с. 424].

Третя форма шлюбу *cum manu – usus*, була доступна усім римським громадянам, у тому числі й вільновідпущеникам, окрім осіб сенаторського стану. Сім'я при такій формі шлюбу утворювалася шляхом фактичного шлюбного співжиття між чоловіком та дружиною протягом

року. В розглядуваному випадку до сімейних відносин застосовувався речово-правовий інститут давності: подібно до того як володіння річчю протягом двох років для нерухомості і одного року для *ceterae res* породжувало право власності, так і співжиття протягом року надавало чоловікові владу (в цьому випадку застосовують термін *manus*) над дружиною.

Шлюб, укладений у будь-якій із наведених форм є шлюбом *cum manu* (шлюб із владою чоловіка). Дружина, як в майновому так і в немайновому відношенні, попадає під владу чоловіка (чи його *paterfamilias*) і займає місце доньки – *filiae locum optinet* (Gai. I. 111). Вона повністю входить до складу його сім'ї, стає агнаткою як його самого, так і всіх його родичів. Разом з тим вона остаточно припиняє всі агнатичні зв'язки зі своєю попередньою сім'єю, стає для своїх батьків, братів та інших родичів юридично чужою зі всіма наслідками такого відчуження, зокрема втрата права спадкування [6, с. 427].

Власне такий суворо патріархальний шлюб *cum manu* був відомий римлянам у найдавніші часи. Виникнувши із звичайного шлюбного співжиття та з метою запобігання виникнення *manus*, новий шлюб *sine manu* (без влади чоловіка) укладався шляхом звичайної шлюбної угоди ("*nuptias consensus facit*"), яка супроводжувалася приведенням дружини в дім чоловіка та цілою низкою побутових обрядів, які не мали юридичного значення.

Шлюб *sine manu* передбачав принцип роздільності майна та відсутність чоловічої влади над жінкою. Цей вид шлюбу не завжди створював умови для зростання особистих прав жінки, оскільки вона часто залишалася під владою свого домовладки (батька, діда та ін.). Тим не менше цей шлюб був важливим кроком до гуманізації сімейних відносин при забезпеченні особистих (майнових та немайнових) прав дружини. Він також виник для узгодження інтересів та врегулювання правовідносин між патриціями та плебеями.

Поява шлюбу *sine manu* не одразу знищила шлюб *cum manu*. Нова форма шлюбу лише на початку застосовується поряд із старою і лише поступово виходить на перший план. Довгий період часу обидва види законного римського шлюбу існували поряд, з часом у другій половині періоду республіки шлюб *sine manu* стає більш поширеним. Старі форми встановлення *manus* поступово відмирають. Раніше за всіх був забутий *usus*. *Confarreatio* прожило трохи довше, оскільки для зайняття деяких сакральних посад (наприклад, *flamen Dialis*) необхідно було народитися в "конфераційному" шлюбі. Цей вид ще продовжував зустрічатися до повного зникнення вірувань у поганських богів. І нарешті, *coemptio* збереглося до епохи класичних юристів (Гай розглядав її як досить практичну форму), але не з метою встановлення шлюбу, а з метою набуття жінкою деяких пільг, наприклад для звільнення від законних опікунів і заміни опікуна за вибором жінки.

Використані джерела:

1. Балух В. О. *Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.2. Стародавній Рим: Підручник.* – Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги", 2008. – 848 с.
2. *Історія держави і права України: Підручник для юрид. вищ.навч.закл.: У 2-х томах / А.Й. Рогожин, М.М. Страхов, В.Д. Гончаренко / [За ред. А.Й. Рогожина].* – К.: Ін Юре, 1996. – 448 с.
3. *Дождев Д.В. Римское частное право. / Д.В.Дождев/ Учебник для юрид. вузов и факультетов / Под общ. ред. В.С. Нерсеяна.* – 2-е изд., – М.: изд-во НОРМА – ИНФРА М, 2000. – 784 с.
4. *Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права: Учебник / Под ред. Л.В. Дождева.* – М.: Издательство БЕК, 2002. – 400 с.
5. *Дячук Л. Проблема волевиявлення та форми візантійського шлюбу (IV – VIII ст.) / Л. Дячук. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* – 2010. – С. 19–25.
6. *Покровский И. А. История Римского права / И. А. Покровский.* – Мн.: Харвест, 2002. – 528 с.

